

Ruimte voor de kunst

Werkruimte voor kunstenaars in Den Haag

1. Inleiding

Den Haag heeft op cultureel gebied grote ambities. Deze zijn onlangs nog verwoord in het voornemen om zich te kandideren voor Europese culturele hoofdstad van 2018. Minder zichtbaar dan boegbeelden als het Nederlands Dans Theater, het Gemeentemuseum of het Nationale Toneel zijn de vele kunstenaars die in veel kleiner verband werken aan al het moois dat in deze stad te zien of te horen is. De aanwezigheid van voldoende goed geoutilleerde werkruimte voor (startende) kunstenaars is essentieel voor een vruchtbaar 'maaklimaat' en daarmee ook voor de positie en zichtbaarheid van Den Haag als cultuurstad.

In 1994 is de beleidsnota 'Ateliers' uitgebracht, waarin werd geconstateerd dat adequate, betaalbare werkruimte voor kunstenaars schaars is. Sindsdien is het aantal werkruimtes gestaag, op beperkte schaal uitgebreid. De dynamiek van de Haagse culturele sector is toegenomen, wat we terugzien in een voortdurende vraag naar werkruimte voor kunstenaars. Met het programma Creatieve Stad en het broedplaatsenbeleid heeft de gemeente hier al deels op ingespeeld, waardoor in een deel van de gegroeide huisvestingsbehoefte kon worden voorzien. Dit neemt niet weg dat er nog steeds een tekort bestaat aan (tijdelijke) werkruimtes voor kunstenaars. Ook op het gebied van beheer en toewijzing van werkruimtes bestaan nog enkele knelpunten. Ten slotte maken ook wijzigingen in de eigendomsverhoudingen van werkruimtes een herijking van de nota uit 1994 noodzakelijk. Dat deze nota spreekt over werkruimte voor kunstenaars is geen toeval. De nota handelt niet alleen over het 'klassieke' atelier van de beeldend kunstenaar zoals de beeldhouwer of schilder. Ook muzikanten of kunstenaars die zich bedienen van (combinaties van) verschillende technieken (denk bijvoorbeeld aan nieuwe media) moeten over een adequate werkruimte kunnen beschikken.¹

In deze nota volgt in paragraaf 2 allereerst een schets van de huidige stand van zaken. Om hoeveel werkruimtes en kunstenaars gaat het eigenlijk? In welke gebouwen hebben deze kunstenaars hun werkruimtes? Hoe vindt de matching plaats tussen werkruimtes en de kunstenaars? Hoe vindt het beheer van deze gebouwen plaats? Na een korte vergelijking met andere grote steden maken we de balans op van de huidige stand van zaken. Wat gaat er goed en wat kan er beter?

In paragraaf 3 volgt een overzicht van de maatregelen die we willen nemen om bestaande knelpunten op te lossen en te komen tot een zo optimaal mogelijke structuur die een efficiënte bemiddeling, een billijke toewijzing en een ordentelijk beheer van werkruimtes garandeert. Het beleid moet zo goed mogelijk inspelen op dat wat de beroepspraktijk nodig heeft.

---

¹ Bij het verbreden van de aandacht naar werkruimte voor alle disciplines willen wij wel een kanttekening maken voor wat betreft de podiumkunsten. Den Haag heeft geen gebrek aan podia. Wij zijn er niet op uit om vanuit de behoefte aan werkruimte voor de podiumkunsten nieuwe vaste (bespeelbare) podiumruimte te creëren die vervolgens moet worden geëxploiteerd en waarvoor een beroep op de gemeente wordt gedaan om structurele financiële steun. Op projectbasis gefinancierde podiumgezelschappen of –groepen die repetitieruimte nodig hebben voor een project, kunnen zelf afspraken maken met één van de podia of onderdak zoeken in een tijdelijk kunstenaarspand, als zo'n pand een ruimte heeft die zich ervoor leent. Wij hebben er uiteraard geen bezwaar tegen als repetitieruimte met één of meer vaste huurders die de exploitatiekosten dekken af en toe gebruikt wordt voor optredens, mits dat op een veilige manier kan en er –indien nodig- vergunning voor verleend wordt.

Alleen zo kan de gemeente voorwaarden scheppen die voor een aantrekkelijk ‘maakklimaat’ en dus een vitale culturele sector noodzakelijk zijn. Om deze reden is bij de totstandkoming van deze nota in belangrijke mate gebruik gemaakt van de ervaringen uit het veld. De wethouder van Cultuur en Financiën heeft een aantal bezoeken gebracht aan locaties waar kunstenaars werk maken en presenteren. Ook heeft zij drie rondetafelgesprekken gevoerd, waarvan twee met kunstenaars en vertegenwoordigers van de kunstvakopleidingen en één met professionals die in Den Haag en andere steden betrokken zijn bij de huisvesting van kunstenaars.

2. Stand van zaken

2.1. De panden

Den Haag beschikt momenteel over ruim 400 permanente werkruimtes, waarvan ongeveer 13% atelierwoningen. In een aantal panden is tevens podium-/presentatieruimte aanwezig. Op tijdelijke locaties zijn ca. 200 werkruimtes in gebruik bij kunstenaars, soms in combinatie met wonen. Ook zijn in de tijdelijke locaties diverse oefenruimtes/opnamestudio's voor bands, werkplaatsen en diverse alternatieve podia en presentatieruimtes in gebruik.²

Permanente locaties in gemeentelijk eigendom

Op 20 december 2007 is (op basis van raadsbesluit 185/2007, RIS 150361) het grootste deel van de permanente ateliers overgedragen van de OCW Panden CV aan de gemeente. Bij dit overgenomen bezit is sprake van achterstallig onderhoud dat de komende jaren zal worden weggewerkt. In de begroting van de dienst OCW is hiervoor een voorziening getroffen van €4 miljoen. De dienst OCW is nu verantwoordelijk voor het eigenarenbeheer en –onderhoud. Het operationeel beheer (beheer van gemeenschappelijke ruimtes, sleutels, bezichtigingen, contracten, huurinning, servicekosten) van de ateliers van de OCW Panden CV lag tot 2007 bij de NV Woningbeheer. In 2007 heeft de OCW Panden CV het beheer ondergebracht bij een particulier Haags makelaars- en beheerkantoor, NAVB. Er is een begin gemaakt om het operationele beheer op orde te brengen en de achterstand in afrekening van servicekosten weg te werken.

Met het onderbrengen van een groot deel van de permanente ateliers bij de gemeente beoogt de gemeente de continuïteit van deze schaarse voorzieningen te waarborgen. Dat wil echter niet zeggen dat het permanente atelierbezit onaantastbaar is. In verband met herontwikkelingen in de Rivierenbuurt staat het ateliercomplex aan de Scheldestraat 166 (10 ateliers) op de nominatie om op termijn te verdwijnen. Ook in Clingendael staat het voortbestaan van ateliers ter discussie ten behoeve van uitbreidingsplannen van het Instituut Clingendael. Voor deze ateliers moet compensatie gevonden worden.

Tijdelijke locaties in gemeentelijk eigendom

Tijdelijke ruimtes vormen een groot aandeel van de totale voorraad aan ruimte. De gemeente is de belangrijkste aanbieder hiervan. Geautoriseerde tijdelijke ruimte voor kunstenaars wordt beschikbaar gesteld via Stroom.

Tijdelijke locaties zijn vaak bijzondere panden met hun eigen charme, mogelijkheden en inspiratiebronnen. In de tijdelijke voorraad moeten regelmatig panden worden opgeleverd en nieuwe panden worden gezocht. De kunstenaars moeten zich hergroeperen (men kan lang niet altijd 1 op 1 over naar een nieuwe situatie), verhuizen en zich opnieuw installeren.

---

² Een overzicht van panden is opgenomen in de bijlage.

Dat kan verfrissend zijn. De keerzijde hiervan is dat het onrust en discontinuïteit kan veroorzaken in de kunstpraktijk van betrokken kunstenaars en soms ook in de organisatie van culturele activiteiten.

Panden van derden

Woningcorporaties zijn belangrijke aanbieders van permanente atelierwoningen, maar stellen bijvoorbeeld ook tijdelijk sloophuizen, zoals in Transvaal, beschikbaar via Stroom. De Rijksgebouwendienst stelt onder de noemer Artikraak leegstaande panden tijdelijk beschikbaar aan kunstenaars. Verhuur of tijdelijke bruikleen van werkruimte voor kunstenaars in panden van andere derden komt sporadisch voor. In het tijdelijk beheer zijn enkele particuliere bedrijven actief. Deze bedrijven bieden in voorkomende gevallen woon- en werkruimte aan individuele kunstenaars en studenten aan de kunstvakopleiding die bij hen ingeschreven staan. Hun primaire doel is gericht op het beperken van leegstandrisico's. Zij bieden sporadisch ruimte aan kunstenaarsinitiatieven en –collectieven, maar dergelijk gebruik behoort niet tot hun primaire doelstelling. De invloed van de gemeente op het verhuur van panden in het bezit van derden is over het algemeen gering.

Objectsubsidie

Om uitbreiding van het aantal ateliers te bevorderen, voert Stroom de objectsubsidieregeling uit. Met deze regeling kan een bijdrage worden geleverd in de bouw- of aankoopkosten van een atelier(-woning) of in de verbetering van de faciliteiten van een gastatelier of atelier(-woning). De maximale bijdrage is €11.500 per atelier voor een periode van tien jaar. Stroom heeft sinds 1994 een jaarlijks budget van €91.000 voor uitvoering van deze regeling. Omdat de kosten voor realisatie van ruimte sinds die tijd sterk zijn gestegen, kan met dit bedrag steeds minder extra ruimte worden gerealiseerd.

2.2. Toewijzing en beheer

Toewijzing

In de nota 'Ateliers' uit 1994 is vastgelegd dat Stroom de toewijzing doet voor de gemeentelijke ateliers, dit om te voorkomen dat het atelierbestand bezet wordt door mensen die geen professioneel kunstenaar zijn. Als gewenst gemiddeld huurniveau voor ateliers is destijds €27 (fl 60) per m² per jaar genoemd. Daarbij werd geconstateerd dat het werkelijke gemiddelde huurniveau iets hoger lag, namelijk rond €30 per m² per jaar. Ook bleek er in 1994 behoefte te zijn aan uitbreiding van het aantal ateliers. Stroom startte daarom met bescheiden financiële middelen een objectsubsidieregeling om uitbreiding van het atelierbestand te bevorderen. Hierdoor is de permanente voorraad gestaag uitgebreid. Het hierbij gehanteerde prijsniveau is €35 per m² verhuurbaar vloeroppervlak per jaar. In de gemeentelijke Notitie culturele broedplaatsen van november 2002 (RIS101139) en in de Notitie broedplaatsen van september 2005 zijn nieuwe uitspraken gedaan over het huurniveau van werkruimte voor kunstenaars. In deze notities wordt het belang van zo laag mogelijke huren benadrukt en wordt een bandbreedte aangegeven van €25 tot €45, in een enkel geval tot €50 (bijv. voor een representatieve plek) per m² per jaar. Het streefgemiddelde ligt rond €35 per m² verhuurbaar vloeroppervlak per jaar. In de praktijk blijkt dat startende kunstenaars een maandhuur van ongeveer €100 kunnen en willen betalen en kunstenaars die al langer een kunstpraktijk hebben in het algemeen €200 tot €250 met een enkele uitschieter naar €350. Momenteel staan bij Stroom ongeveer 900 (beeldend) kunstenaars ingeschreven als professioneel kunstenaar. Inschrijving vindt plaats op basis van een professionaliteitstoets, waarbij gekeken wordt naar kwaliteit en zeggenschap van het werk en de mate waarin een kunstenaar actief is en naar buiten treedt met zijn werk. Deze toetsing door een toetsingscommissie is periodiek (minimaal eens per vijf jaar). Bij Stroom ingeschreven kunstenaars komen in aanmerking voor subsidies en kunnen zich aanmelden op de wachtlijst voor ateliers. Op de wachtlijst staan ongeveer 200 kunstenaars.

Ongeveer 40% daarvan bestaat uit positieverbeteraars, die wel een werkruimte hebben, maar op zoek zijn naar iets beters. Uitgedrukt in vierkante meters gaat het om een ruimtevraag van zo'n 8.000 m². Als er een permanente ruimte via Stroom beschikbaar komt, wordt in beginsel de wachtlijst gevolgd, maar het is niet automatisch zo dat nummer 1 op de wachtlijst de ruimte krijgt. Niet elke ruimte en omgeving is voor iedereen geschikt, het is telkens weer maatwerk om de beste match te maken. Van de kunstenaars zelf wordt een actieve houding verwacht. Tijdelijke panden worden doorgaans beschikbaar gesteld aan een collectief of een kern van initiatiefnemers die het pand zelf invullen, al dan niet met suggesties van Stroom.

Beheer van panden

Stroom bemiddelt en wijst toe, maar is geen beheerorganisatie. Bij de permanente atelierpanden waarin ruimtes worden verhuurd aan individuele kunstenaars zorgt de eigenaar voor zowel het eigenarenbeheer (onderhoud en verzekering van het casco e.d.) als het operationele beheer (sleutelplan, opleveringen, bezichtigingen, huurcontracten, huuradministratie, periodieke inspectie, opname meterstanden en afrekening servicekosten). Bij panden die zijn verhuurd of in gebruik gegeven aan een collectief, moet de kunstenaarsvereniging of -stichting die het pand in gebruik heeft, zelf zorgen voor het operationele beheer. Dit laatste heeft als voordeel dat het beheer telkens maximaal is toegesneden op de activiteiten van het kunstenaarsinitiatief, de beheerkosten beperkt blijven en het de pluriformiteit aan initiatieven bevordert, doordat elk initiatief maximaal de ruimte heeft zich naar eigen inzicht te ontplooiën. Het nadeel is dat kunstenaarsinitiatieven kunnen worden geconfronteerd met regelgeving en bouwkundige situaties waarvoor ze niet altijd voldoende deskundigheid in huis hebben.

Andere kunstdisciplines dan de beeldende kunst

Voor kunstenaars uit andere disciplines dan de beeldende kunst bestaat geen soortgelijke voorziening als Stroom. In de muzieksector kent het Koninklijk Conservatorium weliswaar een planningbureau waar conservatoriumstudenten oefenruimte kunnen bespreken in het conservatorium zelf, in de Boskantkerk aan de Fluwelen Burgwal en in de loods die deel uitmaakt van Bink36, maar dat is van een heel andere orde. Er is een gebrek aan muziek oefenruimte. Professionele muzikanten worden niet door het planningbureau bediend.

2.3. Ontwikkelingen in andere steden

Het beleid en beheer op het gebied van werkruimte voor kunstenaars kent in de grote steden in Nederland telkens zijn eigen specifieke organisatie, die historisch gegroeid is en aansluit bij de lokale rolverdeling tussen de gemeentelijke organisatie, kunstinstellingen, kunstenaarsinitiatieven, woningcorporaties e.a. Naast veel verschillen in met name organisatievorm en eigendomssituatie zijn er ook overeenkomsten: overal is er een vorm van inschrijving (vaak met wachtlijst, soms met actief opteren door kunstenaars voor bepaald aanbod en loting bij meer gegadigden voor één ruimte, of een combinatie van wachtlijst en actief opteren) en wordt bij inschrijving en toewijzing in een of andere vorm professionaliteitstoetsing toegepast. Ook vergt het overal de nodige inspanningen en creativiteit om de huren betaalbaar te houden. Geschikt en betaalbaar aanbod is overal schaars. Regelgeving, brandveiligheid en de sterke stijging van de energielasten zijn overal een issue, waarvoor iedereen zijn eigen oplossingen zoekt. Daar waar men een vast aanspreekpunt heeft voor vergunningverlening en bij de brandweer, is men hierover overwegend positief.

In een aantal gemeenten is een zelfstandige werkruimtestichting voor kunstenaars actief die een substantiële hoeveelheid werkruimtes beheert, (deels) in eigendom heeft en ook nieuwe locaties ontwikkelt. Voorbeelden zijn Rotterdam (SKAR), Utrecht (SWK) en Arnhem-Nijmegen (SLAK).

Zelfstandige stichtingen voor werkruimte in Rotterdam, Utrecht en Arnhem-Nijmegen

De SKAR (Rotterdam) maakt beleid, bemiddelt en wijst toe voor permanente werkruimtes en voor tijdelijk leegstaande gemeentelijke panden. De SKAR had eind 2006 een tiental panden met circa 270 ateliers in eigendom. Daarnaast ontwikkelt de SKAR - met behulp van een gemeentelijke investeringsbijdrage en het aantrekken van vreemd vermogen- nieuwe panden, waaronder een muziekpand, om het bestand aan permanente werkruimten uit te breiden. De SKAR ontvangt een jaarlijkse exploitatiesubsidie voor de organisatiekosten.

Ook de SWK in Utrecht ontwikkelt (inhoudelijk) beleid en heeft panden met werkruimten in eigendom (eveneens een tiental). De SWK beheert en onderhoudt deze panden en zorgt voor de verhuringen. Nieuwe panden worden overwegend in nauwe samenwerking met de gemeente ontwikkeld, met overheidsbijdragen en private financiering. Tussen 2001 en 2006 zijn ca. 80 nieuwe permanente werkruimten gerealiseerd. Eind 2006 telde Utrecht ongeveer 170 permanente ateliers. De SWK ontvangt een jaarlijkse subsidie van de gemeente.

SLAK (Arnhem-Nijmegen) heeft eveneens een beleidsmatige verantwoordelijkheid en beheert honderden werkruimten, waarvan het merendeel in tijdelijke locaties. SLAK heeft slechts enkele panden in eigendom. SLAK verzorgt beheer, registratie, toewijzing en verhuur van ruimten en ontwikkelt ook nieuwe ruimte. Ook SLAK ontvangt een jaarlijkse subsidie voor de organisatie.

Project Broedplaats Amsterdam en CAWA

In Amsterdam is de betrokkenheid van de gemeente groot. Via het project Broedplaats Amsterdam heeft de gemeente sinds 2000 zo'n 40 miljoen euro beschikbaar gesteld voor investering in uitbreiding van de hoeveelheid werkruimte. Er zijn ruim 40 panden gerealiseerd met meer dan 1.000 nieuwe werkruimten. De laatste jaren stappen ook particuliere investeerders en beleggers in panden die ruimte bieden aan een mix van overwegend creatieve functies, waaronder ook (groepen) kunstenaars. De ervaringen uit Amsterdam laten zien dat de ontwikkeling van adequate ruimte voor kunstenaars een zaak van lange adem is, die gedurende een lange periode aandacht nodig heeft. Het is daarnaast belangrijk om ontwikkelingen te doseren en niet alles tegelijk te willen; te kijken waar kansen liggen en bij herontwikkeling van grote gebieden aan te haken bij wat zich aan interessante initiatieven ontwikkelt. Het hebben van een vaste projectorganisatie geeft structuur en heeft als voordelen dat noodzakelijke kennis geconcentreerd en gebundeld is en er een vast, herkenbaar aanspreekpunt is in de gemeentelijke organisatie. Daarnaast is het noodzakelijk dat het kunstklimaat goed is en er in de stad voldoende mensen aanwezig zijn die nieuwe initiatieven voor en met kunstenaars van de grond kunnen en willen krijgen. Het college van Amsterdam heeft de Commissie voor Ateliers en (Woon)Werkpanden Amsterdam (CAWA) geïnstalleerd. Bij de CAWA kunnen kunstenaars en collectieven zich inschrijven. De CAWA toetst hen periodiek. De CAWA publiceert het beschikbare aanbod, waarop kunstenaars en collectieven kunnen intekenen. Als er meer gegadigden zijn, wordt er geloot. De wachtlijst, waarbij degene die het langst staat ingeschreven bovenaan staat, is afgeschaft.

Huurprijzen

In Amsterdam zijn de huurprijzen van ateliers het hoogst. Ze kunnen oplopen tot €50 à €60 per m² per jaar kale huur. In Utrecht variëren de prijzen van zo'n €40 tot €60 per m² per jaar. Prijzen in de orde van grootte van €35 tot €45 per m² (verhuurbaar vloeroppervlak) per jaar kaal zijn in Nederlandse steden het meest gangbaar. Dit soort prijsniveaus wordt o.a. gehanteerd in Rotterdam, Arnhem-Nijmegen en Den Bosch.

2.4. Wat gaat er goed en wat kan er beter?

Hoewel betaalbare ruimte altijd een schaars goed is, weten beeldend kunstenaars in Den Haag - mede dankzij het tijdelijke aanbod - in vergelijking met andere steden redelijk goed aan betaalbare werkruimte te komen. Door de beschikbaarheid van veel tijdelijke werkruimtes in slooppanden of panden die herontwikkeld of -bestemd moeten worden, maar ook door projecten als de DCR en Bink36 (voormalige KPN-gebouwen) heeft Den Haag de achterstand van enkele jaren geleden ten opzichte van andere steden ingelopen. Het systeem waarbij Stroom bemiddelt bij de toewijzing en de matching tussen werkruimtes en de kunstenaars voor haar rekening neemt, functioneert over het algemeen naar tevredenheid van de doelgroep.

Dit neemt niet weg dat zich enkele knelpunten voordoen:

1. Gezien de dynamiek in de beeldende kunstsector en de wachtlijst bij Stroom is er nog altijd een tekort aan adequate werkruimte voor beeldend kunstenaars.
2. Voor muzikanten is het moeilijk om betaalbare ruimte te vinden waar geluid geproduceerd kan worden zonder overlast te veroorzaken en waar apparatuur veilig opgeslagen kan worden. Voorzieningen voor beroepsmuzikanten ontbreken. Er is een tekort aan vierkante meters om te kunnen repeteren, waarbij wij opmerken dat wij niet uit zijn op uitbreiding van het aantal podia in de stad. Er is geen toetsende en bemiddelende instantie zoals Stroom voor muzikanten.
3. Ook voor andere kunstdisciplines ontbreken voorzieningen. Er is niet één eenduidige plek waar kunstenaars uit verschillende disciplines terecht kunnen. Al lijkt de vraag niet voor elke kunstdiscipline even urgent, toch is er behoefte aan een duidelijke plek waar men met vragen op het gebied van huisvesting terecht kan.
4. De sterk gestegen energielasten geven reden tot zorg. Ook in andere steden en andere maatschappelijke sectoren, zoals sport en welzijn, wordt dit probleem gevoeld. Het tijdelijk beheer van grote panden met een verouderde, niet-energiezuinige installatie dreigt hierdoor onmogelijk te worden.
5. Veel kunstenaarsinitiatieven geven aan dat zij problemen ondervinden bij de interpretatie van regelgeving, met name op het gebied van brandveiligheid. Dit doet zich vooral voor bij nieuw beschikbare panden en bij verbouwingen. Ook al is men van goede wil, het is vaak onvoldoende duidelijk hoe het moet. Men weet niet waar men terecht kan voor deskundig advies en geld om adviseurs in te schakelen is er niet. In het algemeen ervaart men dat het beheer van panden ingewikkelder is geworden en meer technische en juridische kennis vereist. Er is behoefte aan een vangnet waar men terecht kan voor advies en ondersteuning op het gebied van beheer en aan een vast aanspreekpunt voor brandveiligheids- en bouwtechnische aspecten.
6. Er is behoefte aan verdere stroomlijning van de procedure rond de oplevering en ingebruikname van tijdelijke panden. Sinds kort is regulier overleg tussen de gemeente en Stroom over het tijdelijk beheer. Het inzicht in de planning van oplevering en nieuw aanbod is hierdoor verbeterd. Deze lijn moet worden vastgehouden, want verdere verbetering is nodig om nog bestaande knelpunten aan te pakken: Als kort achter elkaar verschillende grote(re) panden moeten worden opgeleverd, lukt het niet altijd om voor iedereen tijdig elders adequate huisvesting te vinden. Ook al heeft men formeel geen recht op vervangende huisvesting, voor het 'maakklimaat' is het wel van belang dat kunstenaars weer goed onder dak komen. Ook komt het regelmatig voor dat pas op het allerlaatste moment een alternatief beschikbaar komt, waardoor te snel moet worden beslist over acceptatie van een pand en er onvoldoende tijd is om vooraf goede afspraken te maken over gebruik en exploitatie van het pand. Dit kan later problemen opleveren voor de betrokken kunstenaars.

3. Ruimte voor de kunst: het gemeentelijk beleid

3.1. Uitgangspunten voor het beleid

Een goed ‘maakklimaat’ heeft letterlijk ruimte nodig. Uitbreiding van de hoeveelheid beschikbare werkruimte voor kunstenaars is nodig ter bestrijding van het tekort aan werkruimte voor beeldend kunstenaars en muzikanten. Het is overigens geen op zichzelf staand doel om zoveel mogelijk kunstenaars in de stad te huisvesten, maar het gaat erom ruimte te maken voor talent. Uit Den Haag zelf, net afstudierend en met een gevestigde kunstpraktijk, maar ook van elders.

Bij de ontwikkeling van nieuwe locaties met werkruimte voor kunstenaars willen wij –afhankelijk van het aanbod aan panden en de exploitatiemogelijkheden- zoveel mogelijk inspelen op de diversiteit in vraag. Denk bijvoorbeeld aan kantoorachtige ruimtes, geluidgeïsoleerde ruimtes met een goede akoestiek, ‘klassieke’ ateliers, gastateliers t.b.v. uitwisseling en - indien qua exploitatie haalbaar - projectruimte. Met name grote, flexibel te gebruiken projectruimtes zijn erg gewild, bijvoorbeeld voor een kunstenaar die met een groot werk bezig is dat niet in zijn atelier past, productie van tentoonstellingen, locatieprojecten, optredens, als filmlocatie en voor vertoning van films en nieuwe media producties die niet in de reguliere circuits te zien zijn.

Als gewenst prijsniveau voor werkruimte voor kunstenaars houdt Den Haag vast aan een streefniveau van ca. €35 kale huur per m² (verhuurbaar vloeroppervlak) per jaar, met een maximum van €45 per m² per jaar. Daarbij is het uitgangspunt dat een verschil in prijsniveau tussen werkruimtes die in bezit zijn van de dienst OCW objectief en transparant te verklaren moet zijn op basis van kwaliteitsverschillen tussen deze ruimtes.

We willen het beheer van de panden stroomlijnen en de dienstverlening aan de gebruikers optimaliseren opdat zo weinig mogelijk belemmeringen een intensief gebruik van de beschikbare werkruimtes door zoveel mogelijk kunstenaars in de weg staan. Daarom willen we de kennis over de kunstpraktijk, de daaraan gekoppelde ruimtevrage in de verschillende kunstdisciplines en de dienstverlening aan kunstenaars (bijvoorbeeld advies bij beheervraagstukken) bundelen op één plek.

Hoewel de gemeente zich ten zeerste wil inspannen om een optimaal maakklimaat voor kunstenaars te creëren, zij hier vermeld dat naast de gemeentelijke inspanning een actieve opstelling van kunstenaars bij het zoeken naar en geschikt maken en beheren van werkruimte van eminent belang blijft voor een optimaal effect.

3.2. Dienstverlening aan kunstenaars

De dienstverlening op het gebied van huisvesting voor kunstenaars moet verder worden versterkt en uitgebreid, zowel inhoudelijk als naar andere kunstdisciplines dan de beeldende kunst.

1. Stichting voor werkruimte voor kunstenaars

Hiertoe willen wij voortbouwend op de huidige praktijk een stichting voor werkruimte voor kunstenaars realiseren. Wij kiezen voor een zelfstandige stichting en niet voor het onderbrengen van deze dienstverlening bij de gemeente, omdat wij gezien de ervaring met Stroom menen dat deze dienstverlening het beste kan functioneren, wanneer zij dicht bij de kunstpraktijk onafhankelijk kan opereren. De stichting moet de kennis in huis hebben om de beroepsmatigheid van kunstenaars in verschillende disciplines bij inschrijving en daarna periodiek te toetsen en te beoordelen. De stichting moet kennis opbouwen en onderhouden over de ruimtebehoefte van kunstenaars naar omvang en aard en de ruimtevrage van kunstenaars registreren en actueel houden. De stichting maakt het aanbod kenbaar van permanente werkruimte in bezit van de gemeentelijke dienst OCW en andere eigenaren waarmee afspraken zijn gemaakt en van tijdelijke ruimte. De stichting bemiddelt en wijst toe.

Daarnaast bouwt de stichting expertise op en verzorgt zij informatiemateriaal om kunstenaarscollectieven bij te kunnen staan bij beheervraagstukken en andere vragen op het gebied van vastgoed. De stichting participeert ook in projecten voor realisatie van nieuwe werkruimte en brengt daar haar kennis in over de ruimtevrage.

Wij hebben niet de intentie om gemeentelijk vastgoed dat als werkruimte voor kunstenaars wordt gebruikt onder te brengen bij deze stichting. Het gemeentelijke beleid is immers dat de gemeente cultuurpanden zelf in eigendom heeft en het eigenarenonderhoud doet. Het is wel denkbaar dat de exploitatie (verhuur en beheer) van de panden met werkruimte voor kunstenaars op termijn bij de stichting wordt ondergebracht.

2. Naar een nieuwe stichting

Het college zal, na instemming van uw raad met deze nota, het initiatief nemen tot verdere uitwerking en oprichting van de nieuwe stichting. Hiertoe wordt een projectorganisatie opgericht, waarin naast de gemeente ook Stroom en deskundigheid op het gebied van muziek vertegenwoordigd zijn. Deze projectorganisatie zorgt voor uitwerking van de taken van de nieuwe stichting, aansluiting op andere instellingen zoals Stroom, een organisatiemodel, een exploitatieopzet, oprichtingsstatuten en een oprichtingsbestuur. Voor de stichting zijn in de toekomst structurele middelen beschikbaar vanuit de exploitatie van het permanente bezit van de gemeente (begroting dienst OCW). De oprichting van de nieuwe stichting zal gevolgen hebben voor de werkwijze en organisatie van Stroom en de subsidierelatie met Stroom. Immers, wanneer er op termijn taken van Stroom worden overgeheveld naar de nieuwe stichting, zal eveneens een klein deel van het budget van Stroom worden overgeheveld.

Stroom blijft voorlopig, zolang de nieuwe stichting nog niet operationeel is, het advies- en informatiepunt voor beeldend kunstenaars. Er wordt prioriteit gegeven aan de opbouw van expertise over werkruimte voor muzikanten. Dit gebeurt in overleg met het Koninklijk Conservatorium en het Haags Pop Centrum.

3.3. Uitbreiding en verbetering van de permanente werkruimtes

Gezien de onverminderd grote vraag naar werkruimte voor kunstenaars blijft de gemeente streven naar uitbreiding van het aantal vierkante meters. Dit doen we direct door het ontwikkelen van eigen vastgoed en indirect via objectsubsidies aan derden. De vierkante meters moeten van voldoende kwaliteit zijn, betaalbaar zijn en voldoen aan de veiligheidseisen (Bouw- en Woningtoezicht, Brandweer). In het verlengde hiervan zullen we bevorderen dat het gebruik van tijdelijk beschikbare ruimte wordt geoptimaliseerd door een betere afstemming tussen eigenaar (veelal de gemeente zelf), gebruikers en vergunningverlenende en toezichthoudende instanties.

1. Panden in eigendom van de gemeente, in beheer bij dienst OCW

Conform raadsbesluit 185/2007 (RIS 150361) wordt het atelierbezit van de gemeentelijke dienst OCW de komende paar jaar volgens een projectmatige aanpak geschouwd en op orde gebracht, waarbij behalve naar de conditie van de panden ook wordt gekeken of de ateliers overeenkomstig de bestemming worden gebruikt. Voor het wegwerken van achterstallig onderhoud zijn in genoemd raadsbesluit middelen beschikbaar gesteld. Tegelijk met de fysieke aanpak van de panden worden waar nodig ook de administratieve zaken op orde gebracht.

2. Overig gemeentelijk bezit, in gebruik als atelier

Wij streven ernaar om alle gemeentelijke bedrijfsruimte die regulier wordt verhuurd en in gebruik is als werkruimte voor kunstenaars, onder te brengen op één punt binnen de gemeente. Wij willen daarom precies in beeld laten brengen welke gemeentelijke bedrijfsruimtes worden gebruikt als atelier.

Op basis van dit onderzoek wordt een voorstel geformuleerd over het onderbrengen van deze ruimtes, waarop een besluit kan worden genomen.

3. Uitbreiding van het aantal werkruimtes in eigendom van de gemeente

Wij zullen binnen het gemeentelijk bezit uitkijken naar geschikte gebouwen die aan de permanente voorraad werkruimte voor kunstenaars kunnen worden toegevoegd. Hierbij wordt primair gekeken naar panden in eigendom van de gemeente waarop geen harde claim ligt als herontwikkelingslocatie en panden die zonder al te grote ingrepen geschikt te maken zijn als werkruimte voor kunstenaars. Een pand van ideale omvang kan werkruimte bieden aan tien tot twintig kunstenaars. Bij panden van deze omvang – denk aan voormalige schoolgebouwen – vinden significante toevoegingen aan het werkruimtebestand plaats, maar blijven de realisatie, de vergunningverlening en het beheer relatief overzichtelijk. In een incidenteel geval zou ook een pand door de gemeente verworven kunnen worden. Hoewel gecombineerde woonwerkruimte erg gewild is, richt de gemeente zich bij uitbreiding de hoeveelheid vierkante meters alleen op werkruimte. De redenen daarvoor zijn dat panden met alleen een werkbestemming gemakkelijker te vinden en te ontwikkelen zijn en het gebruik overeenkomstig de bestemming beter in de hand te houden is. Wanneer het werken gecombineerd wordt met wonen, ontstaat huurbescherming voor de huurder van de woning, waardoor iemand die geen kunstpraktijk meer heeft wel een atelierwoning bezet kan houden.

4. Participatie in ontwikkeling van permanente locaties

De gemeente en Stroom participeren in de ontwikkeling van panden voor de creatieve sector door derden. Een voorbeeld daarvan is Bink36 van Vestia. In Bink36 zijn inmiddels enkele tientallen ateliers gerealiseerd. Een ander voorbeeld is realisatie van gecombineerde woonwerkruimte door een woningcorporatie, zoals het project van de Haagse Vereniging van 1854 aan de Goudenregenstraat, waarin Stroom heeft geparticipeerd. De gemeente ontwikkelt zelf ook bedrijfspanden zoals de Lulofsstraat 55. Bij deze panden kan worden gekeken naar de mogelijkheden om een deel van de beschikbare ruimte in te vullen als werkruimte voor kunstenaars. Per project zullen de gemeente en Stroom (en in de toekomst de op te richten stichting) afwegen of en hoe zij daarin participeren en zo nodig nadere voorstellen ter besluitvorming formuleren.

5. Objectsubsidies

De objectsubsidie-regeling van Stroom is een nuttige aanvulling op de gemeentelijke inspanning voor behoud en uitbreiding van het aantal werkruimtes voor kunstenaars. Met een relatief bescheiden bedrag van €11.500 per werkruimte bevordert deze regeling het eigen initiatief van beeldend kunstenaars om werkruimte te realiseren en realisatie van woon-/werkruimte door woningcorporaties. Stroom heeft hiervoor een jaarbudget €91.000, dat in de toekomst wellicht naar de op te richten stichting wordt overgeheveld. Stroom heeft voldoende geborgd dat de subsidie (gedeeltelijk) wordt terugbetaald bij vroegtijdige onttrekking van de gesubsidieerde werkruimte aan de voorraad. Wij willen deze regeling een extra impuls geven door eenmalig een extra bedrag voor deze regeling beschikbaar te stellen. Ook voor werkruimtes voor musici willen wij een tijdelijke stimuleringsregeling in de vorm van een objectsubsidie mogelijk maken.

3.4. Optimalisering gebruik tijdelijke locaties

1. Stroomlijning tijdelijk gebruik gemeentelijke panden

Naar het zich laat aanzien, blijft het aantal tijdelijk beschikbare vierkante meters in bezit van de gemeente (dan wel in publiek-private samenwerkingsverbanden waarin de gemeente participeert) de komende tijd

aanzienlijk. Er vindt sinds kort periodiek overleg plaats tussen Stroom en de gemeente over tijdelijk beheer.

Dit overleg draagt bij aan een beter inzicht in de planning van oplevering van panden en mogelijke alternatieven en aan duidelijkere afspraken bij de ingebruikname van panden. Deze lijn willen we vasthouden en verder versterken. We willen de procedure die ontwikkeld is om tijdelijke panden vóór ingebruikname te schouwen met het oog op optimaal en veilig gebruik implementeren in de praktijk. Er worden vaste aanspreekpunten aangewezen bij DSO/BTD en de brandweer, die specifieke deskundigheid opbouwen over kunstenaarspanden en snel beschikbaar zijn als een pand moet worden geïnspecteerd om te kijken of het geschikt is. Zij geven tevoren aan wat de mogelijkheden zijn, hoe het pand veilig gebruikt kan worden en welke fysieke maatregelen er zo nodig getroffen moeten worden.

2. Tijdelijk gebruik bezit van derden

Stroom (en straks de nieuwe stichting) bemiddelt bij tijdelijke huisvesting van kunstenaars in corporatiebezit (o.a. sloopwoningen in Transvaal). Daarbuiten doet het zich sporadisch voor, hetzij doordat via een antikraakorganisatie kunstenaars gehuisvest worden, hetzij doordat een kunstenaarscollectief zelf afspraken weet te maken met een private partij. Wij zien geen rol voor de gemeente ten aanzien van het actief bevorderen van tijdelijk gebruik door kunstenaars van panden die eigendom zijn van private partijen. Voorlopig beschikt de gemeente namelijk over een aanzienlijke voorraad aan tijdelijke locaties en geven wij prioriteit aan de stroomlijning en kwaliteitsverbetering van het tijdelijk beheer van gemeentelijke panden.

Kunstenaars(collectieven) die in gesprek zijn met een private partij over tijdelijk gebruik van een pand, kunnen desgewenst wel een beroep doen op deskundige ondersteuning via Stroom, c.q. de te vormen stichting voor werkruimte voor kunstenaars.

3. Kwaliteitsverbetering tijdelijk beheer, ondersteuning van kunstenaars(initiatieven)

De dienstverlening aan kunstenaarscollectieven op het gebied van operationeel beheer en exploitatie wordt verbeterd. Zo zal Stroom c.q. de stichting (i.o.) voor werkruimte voor kunstenaars zorgen voor een pakket met praktische informatie, hulpmiddelen en handige tips over bijvoorbeeld de financiële exploitatie, (beheersing van) energieverbruik, brandveiligheid, regelgeving/vergunning aanvragen. Daarnaast wordt de dienstverlening uitgebreid met een 'vangnet' van deskundige ondersteuning op voornoemde gebieden voor kunstenaarscollectieven. De vraag om ondersteuning kan voortkomen uit het kunstenaarscollectief zelf, maar ook door de eigenaar (gemeente of een derde) of beheerorganisatie (Stroom c.q. de stichting voor werkruimte voor kunstenaars) worden gesteld, wanneer geconstateerd wordt dat één of meer aspecten van het zelfbeheer niet goed gaan.

4. Budget voor noodzakelijke aanpassingen aan tijdelijke locaties

Aan panden die tijdelijk beschikbaar komen voor kunstenaars, moeten doorgaans – met name op het gebied van brandveiligheid – aanpassingen worden gedaan om ze voor tijdelijk gebruik geschikt te maken. Er is behoefte aan enige financiële armslag om in overleg tussen de eigenaar en de (aspirant)gebruikers van een tijdelijk beschikbaar pand via Stroom c.q. de stichting voor werkruimte voor kunstenaars financieel bij te kunnen dragen aan noodzakelijke werkzaamheden. Dit bevordert de slagvaardigheid, die zeker bij tijdelijk beschikbare panden van belang is. Per pand gaat het doorgaans om een bescheiden bedrag. Stroom c.q. de stichting voor werkruimte voor kunstenaars krijgt opdracht om een proef uit te voeren, waarin een werkwijze en een richtlijn voor bijdragen worden ontwikkeld, die voldoende transparantie en coherentie waarborgen.

4. Het financiële kader

- voorbereiding en startfase (t/m 2010) stichting voor werkruimte voor kunstenaars € 200.000
incl. optimalisering tijdelijk beheer
- uitbreiding m2 permanent bezit, incl. extra impuls objectsubsidie € 1.800.000